

Musinci) Türk nüfusu da halen yerindedir ve sayıları, artışları az da olsa 2000'den 3000'e çıkmıştır. Diğer Türk köyleri 1970 yılı itibarıyla bütün müslüman nüfuslarını kaybettiler, yerlerini ise Makedon hristiyanlar aldı. Bugün Pirlepe şehri 70.000 civarında nüfusuyla neredeyse tamamen modern bir görünümle büründü. Sadece Osmanlı Saat Kulesi'nin yer aldığı çarşıda halen az da olsa XIX. yüzyıl Osmanlı atmosferinden esintiler bulmak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

1445 Tarihli Paşa Livâsi İcmâl Defteri: Metin (haz. Halil İnalçık v.dğr.), Ankara 2013, s. 46-70; *Salnâme-i Vilâyet-i Manastır* (1310/1893), s. 326; J. G. von Hahn, *Reise von Belgrad nach Saloniki*, Wien 1861, s. 110; J. Hadži-Vasiljević, *Prilep i njegova okolina*, Beograd 1902; K. Kostić, *Naši Novi Gradovi na Jug*, Beograd 1925, s. 34-40; G. Traičev, *Grad Prilep. Istoričesko-geografski i stopanski pregled*, Sofia 1925; L. Schultze-Jena, *Makedonien, Landschafts- und Kulturbilder*, Jena 1927, s. 159-160; A. Nikolovski v.dğr., *The Cultural Monuments of the People's Republic of Macedonia* (trc. J. M. Leech – V. Mostrov), Skopje 1961, s. 157-171; B. Babić, “Nova saznanja o crkvama srednovekovnog Prilepa”, *Zbornik Svetozara Radojića*, Beograd 1969, s. 11-15; a.mlf., “Srednovekovna naselba, crkva i nekropola Sv. Dimitrija, Prilep-Varoš”, *Arheološki Pregled*, XIV, Beograd 1972, s. 125-127; a.mlf., “Some of the Essential Characteristics of the Origin and Development of Medieval Prilep”, *Balkano-Slavica*, VI, Prilep 1977, s. 25-35; J. F. Trifunovski, *Bitolsko-Prilepsko kotlina: Antropogeografska proučavanja*, Skopje 1970; a.mlf., “Razseleni sela vo Bitolsko-Prilepskata Kotlina Entvölkerte Dörfer im Talkessel von Bitolj und Prilep”, *Godišen Zbornik na Fakultet na Universitetot vo Skopje, Prirodno-Matematički Otdel*, XI, Skopje 1958, s. 136-159; *Prilep i Prilepsko niz Istorijata, Kniga Prva, od prastorijata do krajot na Prvata Svetska Vojna* (ed. L. Lape – M. Sokolovski), Prilep 1971; A. Stojanovski, *Gradovite na Makedonija od krajot na XIV do XVII vek*, Skopje 1981, s. 65-71; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III*, III, 150-154; *Turski Dokumenti za Istorijata na Makedonskiot Narod: Opširni popis defter za Skopskiot Sandjak od 1568/69 Godina* (ed. A. Stojanovski), VI/2, Skopje 1988, s. 27-171; E.

Maneva, *Srednovekoven nakit od Makedonija*, Skopje 1992, s. 186-187; P. Miljković-Pepek, “Sur la chronologie de l'église de Saint Nicolas à Va roš pres de Prilep”, *Studien zur Byzantinischen Kunstgeschichte* (ed. B. Borkopp v.dğr.), Amsterdam 1995, s. 73-84; I. Mikulčik, *Srednovekovni gradovi i tvrdini vo Makedonija*, Skopje 1996, s. 249-255; Machiel Kiel, “Wein, Vakf und die islamische und christliche Kultur auf dem Balkan; Bemerkungen zu Wirtschaft, Kunst und Siedlungsgeschichte”, *Deutsch-türkische Begegnungen: Festschrift für Kemal Beydilli* (ed. Hedda Reindl-Kiel – Seyfi Kenan), Berlin 2014, s. 273-341; a.mlf., “Some Little-known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonian Province: Štip, Kumanovo, Prilep, Strumitsa”, *GDAAD*, IV-V (1975-76), s. 153-178; S. Novaković, “Prilep u prvoj polu XIV veka”, *Glas Srpska Kraljevska Akademija*, LXXX, Beograd 1909, s. 5; A. Deroko, “Markovi Kuli – Grad Prilep”, *Starinar*, V-VI, Beograd 1954-55, s. 83-104; V. Ristić, “Crkva Svetog Dimitrija u Prilepu”, *Sinteza*, XIX/3-4, Kruševac 1979, s. 171-226; D. Kornakov, “Crkvi i manastiri u Mariovskiot, Tikveškiot i Gevgiliskiot kraj”, *Kulturno Nasledstvo*, X-XI, Skopje 1983-84, s. 149-174; Feridun Emecen, “Prilep'nin İlk Osmanlı Tahrirleri”, *GDAAD*, XII (1998), s. 63-70; a.mlf., “Defter-i Köhne: Pirlepe-Kırçova Kesiminin En Eski Tımar Defteri (1445-1455)”, *Osm.Ar.*, sy. 43 (2014), s. 341-474; Mehmet İbrahimgil, “Pirlepe'de Osmanlı Dönemi Yapılan ve Türk Sanatındaki Yeri”, *TTK Bildiriler*, XIII (2002), III/2, s. 1174-1180; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1500.

MACHIEL KIEL

POÇİTEL

Bosna-Hersek'te tarihî küçük bir kasaba.

Neretva nehrinin Bosna-Hersek sınırlarını terkettiği yerin çok yakınında, Mostar'ın 27 km. kadar güneyinde ve Adriyatik denizine 32 km. mesafede ülkenin en güzel ve en romantik tarihî kasabalarından biridir. Poçitel (Poçitelj) Osmanlı şehircilik anlayışının en mükemmel temsilcisidir. Kasaba, Adriyatik denizinden Balkanlar'ın içlerine doğru giden ana yola yükselten bakan, zemini kayalık bir kütle-

nin üzerinde küçük bir kalenin eteklerinde kurulmuştur. Kale sadece bir kuleden ve etrafı duvarla çevrelenmiş bir avludan oluşmaktadır. XIX. yüzyılda bazı nüfuzlu araştırmacılar (Jireček, Ashboth) kalenin ilk yapımını Bosna Kralı I. Tvrtko'ya bağlar ve 1388 yılında inşa edildiğini yazarsa da bunu doğrulayacak bir kaynak yoktur. Kaleyle ilgili ilk kayıt Şubat 1444 tarihlidir, ancak inşası biraz daha eskiye gider. Burası zamanla kurulacak olan müslüman bir kasabanın çekirdeği haline gelmiştir. 1463-1471 arasında Poçitel Kalesi Macarlar'ın elindeydi. 1471 Eylülünde Hersek Voyvodası Hamza Bey kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri kaleyi ele geçirdi. Bu bilgi, Dubrovnik Senatosu tarafından kaleme alınan 20 Eylül 1471 tarihli bir mektup sayesinde öğrenilmektedir ve mektupta senato Hamza Bey'in zaferini tebrik etmektedir. Poçitel Kalesi'nden 8 km. uzaklıkta güçlü bir istihkâm olan Gabela Kalesi kolayca görülebilmektedir. Sonraki yıllar boyunca Osmanlı-Venedik sınırı bu iki nokta arasında karşılıklı el değiştirmelerle devam etmiştir. Poçitel'in kuruluşu tamamen stratejiktir. Bu mevki, Adriyatik ile Bosna içleri (Neretva vadisi) arasındaki iletişim / ulaşım hattını hem kontrol hem de bloke edebiliyordu. Poçitel etrafında yerleşimcilerin dikkatini çekebilecek iyi bir tarım toprağı yoktu. XIX. yüzyılda sınır ortadan kaybolunca kasaba işlevini yitirdi ve çöküşe geçerek âdeta uyuyan bir güzele dönüştü.

Bir sancak olarak kurulduktan sonra Hersek'e dair 882 (1477) tarihli ilk Osmanlı tahririnde küçük kalenin muhafızları hakkında bilgi bulunur (BA, TD, nr. 5, s. 485-506) ve on dokuz muhafızın burada görev yaptığı belirtilir. Bunlar isimlerinden de anlaşılacağı üzere Balkanlar'ın çeşitli şehirlerinden gelmiştir (Selânik, Niğbolu, Niş, Novaberda, Radomir, Lamia, Epir'deki Yanya, hatta Macaristan ve o zamanlar Macaristan'ın müstahkem bir mevki olan Belgrad). Anadolu menşeli muhafız yoktur. 926 (1520) tarihli tahrir kayıtlarından Poçitel Kalesi'nde otuz muhafızın görev yaptığı anlaşılır (BA, TD, nr. 91, s. 211-214). Sivil nüfustan ise bahsedilmemektedir. Sivil nüfusun daha sonra sınırda güvenlik sağlanınca nehrin karşısında yer alan bir alanda kalenin aşağısında yerleşmiş olduğu söylenebilir.

965'te (1558) Osmanlılar, Gabela'da Seddülislâm adını verdikleri güçlü bir kale inşa ettiler. Bu kale Venedik toprakla-

Poçitel'de Neretva ırmağı kenarındaki medrese-imaret

Poçitel'den bir görünüş

rından gelen askerî grupları ve özellikle kendilerinden korkulan Uskoklar'ı Poçitel'e ve Mostar'a baskı yapmaktan alıkoymdu. Poçitel'in XVI. yüzyıldaki sivil nüfusuna ait bir bilgiye o döneme ait Hersek tahrir kayıtlarındaki eksiklikler sebebiyle ulaşılammaktadır. Bununla birlikte başka bazı bilgiler mevcuttur. 970 (1562-63) yılında Mûsâ oğlu Hacı Ali adında bir kişi burada oldukça âbidevî kubbeli ve kurşun kaplı küçük bir cami inşa ettirdi. Bu cami günümüzde bile Bosna'daki en iyi Osmanlı mimari örneklerinden sayılır. Girişin üzerindeki orijinal Arapça kitâbede isimler ve tarihler yazılıdır. Caminin içerisi 9,60 x 9,60 metrelik bir alana sahiptir ve 100 ile 110 kişi kadar alır. Camide genellikle yetişkin erkekler namaz kıldığından bu rakam kasabanın nüfusu hakkında bir fikir verebilir. Hacı Ali'nin yakın akrabası olan Ömer Ağa camiye kalenin aşağısında Neretva ırmağının yatağına yakın bölüme bir imaret ekledi. Bu imarette sabah ve akşam ekmek ve çorba dağıtılıyordu. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre cumaları pilâv ve zerdenin yanında yahni de çıkıyordu.

Bir İtalyan casusunun 1626 tarihli raporunda Poçitel'de 300 kadar evin olduğu belirtilir. Bu rakam Poçitel'in XVI. yüzyıl ortalarından itibaren küçük bir kasabaya dönüştüğünü gösterir. Poçitel'i 1664'te ziyaret eden Evliya Çelebi kasabayı ayrın-

tılı biçimde tipik bir İslâm şehri gibi tarif eder, ancak yanlış olarak fethini Fâtih Sultan Mehmed döneminde yaşamış Üsküplü Koca Mustafa Paşa'ya bağlar. Poçitel'in önemli İslâmî yapılarını Veziriâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın adamı İbrâhim Kethüdâ'ya (Şişman İbrâhim Paşa) borçlu olduğunu da söyler. Poçitel'de doğan İbrâhim'in annesi Evliya Çelebi kasabaya geldiğinde hayatta idi. İbrâhim Kethüdâ kasabada bir medrese, bir han, bir saat kulesi, sıbyan mektebi ve nehrin aşağısında bir hamam yaptırdı. Onun yaptırdığı binalar bugün ayaktadır. Evliya Çelebi ayrıca Poçitel'de bahçe içerisinde yer alan, çatıları kayağan taşından 150 kadar taş evin mevcut olduğunu yazar. Sade-

ce 3,25 hektarlık bir alana kurulmuş olan kasaba için bu rakam 1626 tarihli casus raporundakinden daha gerçekçi görünür. Kalede ise 150 kişilik bir garnizon vardır ve kale muhafızlarının sayısı önceki rakamlara göre iki katına çıksa da burası fizikî açıdan hâlâ küçüktür.

1693'te Osmanlı-Venedik savaşı sırasında Venedik güçleri Gabela ve Poçitel'i ele geçirdi, Poçitel'i terkedip Gabela'ya dönerken şehri yakıp tahrip etti. Hersek'in savunmasını bundan sonra Poçitel üstlendi. Gabela 1718'e kadar Venediklilerin elinde kaldı. Bu tarihte Pasarofça Antlaşması'nın bir maddesine göre Osmanlılar'a geri verildi. Venedikliler ayrılmadan önce kasabadaki bütün istihkâm duvarlarını havaya uçurdu. Osmanlılar, Gabela'nın savunma hattını tekrar inşa etmediler, çünkü Poçitel'i daha önce genişletip güçlendirmişlerdi. 1693'te Gabela'nın Venedik işgaline uğraması Poçitel'in istihkâm surlarının yeniden inşa edilmesine vesile oldu. Bütün kasaba artık surlarla çevriliydi, belirli aralıklarla inşa edilen kuleler ve burçlarla güçlendirilmişti. Surlar Poçitel'in üzerinde kurulu olduğu doğal anfi şekline göre yapılıyordu ve tepenin en yüksek noktasından geçmek zorundaydı. Bu güç iş, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başında Hersek mutasarrıfı olan Nevesinli Receb Paşa'nın gözetimi altında gerçekleştirildi. Onun adı Donja Vrata (aşağı kapı) adlı kale kapısının üstünde yer alan, büyük çapta tahribata uğramış 27 x 40 santimetrelik bir kitâbenin üzerinde yazılıdır. İnşaat 1701'de tamamlandı. 1112 (1701) tarihli bu kitâbe Enver Kadiç tarafından yayımlanmıştır. Kitâbede Bihaç'ın Bosna'nın, Belgrad'ın, bütün Rumeli'nin kilidi, Poçitel'in ise Hersek'in kilidi olduğu belirtilmiştir.

Poçitel'de Osmanlı dönemine ait Gavran Kaptan Konağı

Poçitel Camii ile geri planda Paşa Kulesi ve suru

Poçitel'deki tarihî evlerin çoğu buranın bir kaptanlık merkezi olduğu dönemde (XVIII. yüzyıl) inşa edilmiştir. Gavran Kaptan Konağı bu binaların en büyüğüdür, iyi restore edilmiş halde günümüze ulaşmıştır. Bosna-Hersek 1878'de Habsburg İmparatorluğu'na dahil edildiğinde bu küçük kasaba önemini yitirdi ve düşüşe geçti. XX. yüzyılın ortalarında ise bir "hayalet" kasabaya dönüştü. 1960'larda oldukça iyi restorasyon çalışmaları yapıldı. Bu romantik mekân, birçok ülkeden ressamların ve heykeltıraşların çalışabildiği uluslar arası bir "sanatçı kolonisi"ne dönüştü. Medrese ve İbrâhim Paşa Kervansarayı restore edilip şark lokantaları haline getirildi. Birçok tarihî ev de otel ve pansiyon yapıldı.

Bosna Savaşı sırasında (1991-1995) Hırvat milliyetçi güçleri Poçitel'in müslüman nüfusunu şehirden çıkardı ve Hacı Ali Camii'nin minaresini bombaladı. Düşen minare, merkez kubbenin büyük bir kısmının ve girişteki üç kubbeden birinin çökmesine sebep oldu. Bu, II. Dünya Sava-

şında da kullanılan bir yıkım metoduydu. Poçitel'deki tarihî evlerin çoğu da ya yıkıldı veya ciddi hasar gördü; fakat medrese, han, hamam ve saat kulesi hasarsız kurtulabildi. Camiyi eski güzelliğine döndüren restorasyon çalışması ancak 2003 yılında yapılabildi. Ayrıca tarihî evlerin çoğu restore edildi ve yerli müslüman nüfusun

Müsâ oğlu
Hacı Ali
tarafından
970 (1562-63)
yılında
Poçitel'de
inşa ettirilen
caminin
mihrap duvarı

büyük bir kısmı geri döndü. Yağmalanmış bazı evler hâlâ (2012) restorasyona ihtiyaç duysa da burası günümüzde küçük bir müslüman kasabası olma özelliğini bütün yapılarıyla korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VI, 281-282; K. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbian und Bosnien während des Mittelalters*, Prag 1879, s. 7; J. Asbth, *Bosnien und die Hercegovina: Reisebilder und Studien*, Wien 1888, tür.yer.; L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München 1913, s. 361, 379, 398; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1982, II, 405-413; A. Andrejević, *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji: Kupolne Džamije*, Beograd 1984, s. 50, 73-74, 79; Amir Pašić, *Islamic Architecture in Bosnia and Hercegovina*, İstanbul 1994, s. 19-20, 87, 90-93, 163, 171; Hivzija Hasandedić, *Muslimanska Baština Bošnjaka u južnoj (srednjoj) Hercegovini*, Mostar 1997, tür.yer.; Mensud Kečo v.dğr., *Poçitelj, International Art Colony Poçitelj*, Sarajevo 2000; F. Rački, "Prilozi za geografsko-statistički opis Bosansko Pašaluka", *Starine na sviet izdaje Jugoslavenska akademije znanosti i umjetnosti*, XIV, Zagreb 1882, s. 177; Ćiro Truhelka, "Tursko-Slavjanski spomenici dubrovačke arhive", *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIII, Sarajevo 1911, s. 167-168, 307-308, 310; Alije Bejtović, "Spomenici Osmanlijske arhitekture u Bosna i Hercegovini", *POF*, III-IV (1952-53), s. 229-298; H. Kreševljaković – H. Kapidžić, "Stari hercegovački gradove", *Naše Starine*, II, Sarajevo 1954, s. 10-11; Džemal Čelić, "Poçitelj na Neretvi, Urbanističko-Arhitektonska Studija na Problematiku Održavanja", a.e., VII (1960), s. 5-49; V. Sanković, "Revitalizacija starog grada Poçitelj", a.e., XIV-XV (1981), s. 203-232.

MACHIEL KIEL